

บทที่ 2

ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

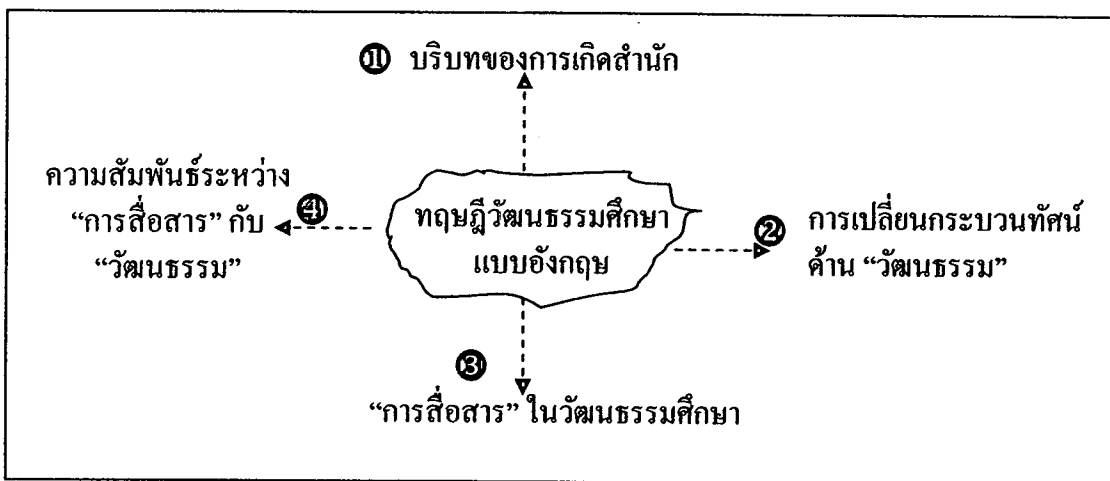
1. บทนำ

สำหรับทฤษฎีที่เป็นแกนกลางหลักของกระบวนทัศน์ใหม่ในสื่อสารศึกษานั้นคือ ทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษาแบบอังกฤษ (British Cultural Studies) ซึ่งถือกำเนิดมาจากการรวมตัวของนักวิชาการในมหาวิทยาลัยเบอร์มิงแฮม (Birmingham) ประเทศอังกฤษ จึงมักถูกเรียกว่า "สำนักเบอร์มิงแฮม"

แนวทางหลักของทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษาคือ เป็นทฤษฎีที่นำเอาศาสตร์แห่งวัฒนธรรมมาประสานกับศาสตร์แห่งการสื่อสาร อันเนื่องมาจากปรากฏการณ์ในโลกสมัยใหม่โดยเฉพาะในศตวรรษที่ 20 ซึ่งระบบการสื่อสารมวลชนได้ยกระดับมาเป็นสถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญในสังคม และตัวทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษาเองก็ก่อตัวขึ้นมาในช่วงเวลาดังกล่าว (กลางศตวรรษที่ 20)

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากในศาสตร์แห่งวัฒนธรรมซึ่งได้ก่อตัวมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 ในโลกตะวันตก ดังนั้น ในสาขาวิชาการที่ศึกษาวัฒนธรรม เช่น มานุษยวิทยา สังคมวิทยา คติชนวิทยา ฯลฯ จึงได้ก่อร่างสร้างทฤษฎีเกี่ยวกับวัฒนธรรมเอาไว้มากพอสมควร เช่นเดียวกับศาสตร์แห่งการศึกษา ซึ่งได้นำเสนอทฤษฎีกระแสหลักด้านสื่อมวลชนมาตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 20 ดังนั้นเมื่อทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษาเป็นทฤษฎีน้องใหม่ที่เกิดมาทีหลัง ทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษาจึงมีภารกิจที่จะต้องชี้ให้เห็น "ความแตกต่าง" ของตัวเองจากรุ่นพี่ทั้ง 2 ฝ่าย

ในที่นี้ จะแนะนำทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษาแบบอังกฤษโดยเทียบเคียงกับแนวคิด "วัฒนธรรม" และ "การสื่อสาร/สื่อมวลชน" ที่เคยมีมาดังนี้

ภาพที่ 1 : ทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษาแบบอังกฤษ

2. บริบทของการเกิดสำนักคิดเบอร์มิงแฮม (Birmingham School)

บริบททางสังคมที่สำคัญๆ ในการก่อตัวของสำนักคิดเบอร์มิงแฮมมีลักษณะดังนี้

(1) ช่วงเวลาของการเกิดสำนักเป็นช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 1940 เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ในประเทศอังกฤษที่เป็นประเทศคู่สงครามที่สำคัญกำลังมีการฟื้นตัวของระบบทุนนิยมที่ชะงักงันในช่วงสงคราม ระบบทุนนิยมอังกฤษกำลังเสนอรูปแบบของทุนนิยม คือ รัฐสวัสดิการ (ซึ่งจะมีผลต่อ

สำนักเบอร์มิงแฮมโดยตรงดังจะได้กล่าวต่อไป) กลุ่มประเทศตะวันตกโลกทุนนิยมเสรีเริ่มรวมตัวกันเพื่อต่อต้านกลุ่มค่ายประเทศคอมมิวนิสต์ที่เริ่มแข็งแกร่งขึ้น (มีประเทศใหญ่ๆ เช่น รัสเซีย และจีน อยู่ในค่ายนี้)

(2) เนื่องจากการปรับโครงสร้างของระบบทุนนิยมที่สังคมความมั่งคั่งมากระดับหนึ่ง ทำให้สภาพชีวิต (life style) ของชนชั้นคนงานเริ่มมีลักษณะคล้ายคลึงกับชนชั้นกลางอย่างแยกกันได้ยาก จนทำให้เกิดความคิดว่า อังกฤษเป็นสังคมที่ไม่มีชนชั้นแล้ว (classless society) เนื่องจากชนชั้นคนงานไม่มีความยากไร้ทางวัตถุเช่นทุนนิยมยุคแรกๆ รวมทั้งจิตสำนึกแบบชนชั้นคนงานก็เริ่มแปรเปลี่ยนไปเป็นแบบชนชั้นกลาง (เช่น เพิ่มลักษณะปัจเจกนิยมแทนลักษณะรวมกลุ่ม) แต่ความจริงแล้ว การเมืองแบบชนชั้นยังคงดำรงอยู่ แต่ทว่าเปลี่ยนแปลงรูปแบบจากเดิมที่เคยแสดงออกอย่างชัดเจนมาเป็นแบบซ่อนเร้นมากขึ้น

(3) ในด้านวัฒนธรรม สังคมอังกฤษกำลังถูกรุกรานจาก "วัฒนธรรมประชานิยม" (popular culture) จากสหรัฐที่ส่งผลผลิตทางวัฒนธรรมเข้ามาโจมตีวัฒนธรรมทุกระดับชั้นของอังกฤษ สังคมอังกฤษเริ่มลดความสนใจจากละครเวทีไปเป็นการชมภาพยนตร์จากฮอลลีวูด เช่น Gone with the Wind ภาพวาดเริ่มถูกแทนที่ด้วยโปสเตอร์ติดฝาผนังห้องนอน (pin-up) ฯลฯ สภาพะดังกล่าวก่อความวิตกกังวลให้แก่กลุ่มนักวิชาการและผู้ทำงานอยู่ในแวดวงวัฒนธรรมของอังกฤษเป็นอย่างมาก

(4) ต่อเนื่องมาจากการหลั่งไหลเข้ามาของวัฒนธรรมประชานิยมซึ่งเข้ามาแทนที่ทั้งวัฒนธรรมชั้นสูง (High culture) และวัฒนธรรมพื้นบ้าน (Folk culture) วัฒนธรรมประชานิยมมีบทบาทสำคัญในการก่อรูปของจิตสำนึกสาธารณะ (public consciousness) โดยเฉพาะในส่วนเกี่ยวกับวัฒนธรรมของอังกฤษ กล่าวคือ ความคิดเรื่อง "ศิลปะวัฒนธรรม" เริ่มสูญหายไป และเปิดทางให้กับ "ชีวิตวัฒนธรรม" เข้ามาแทนที่ กล่าวคือ ผู้คนเริ่มไม่สนใจ "ภาพวาด/กวีนิพนธ์" หากแต่สนใจความคิดเรื่อง "วิถีชีวิตประจำวัน" แทน ดังที่ปรากฏอย่างชัดเจนในคำขวัญว่า "Art is dead, Let's create daily life" ดังนั้น ภาพที่ติดฝาผนังห้องจึงมีใช้ภาพวาดของศิลปินอีกต่อไปแล้ว หากแต่เป็นภาพถ่ายของคนในครอบครัวหรือดาราภาพยนตร์มากกว่า

(5) เนื่องจากโครงการรัฐสวัสดิการของอังกฤษทำให้เกิดโครงการต่อเนื่องต่างๆ ตามมา เช่น การรณรงค์โครงการอ่านออกเขียนได้ (Literacy Program) โครงการศึกษาผู้ใหญ่ และโครงการจัดสวัสดิการให้ทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนจากชนชั้นคนงานที่เรียนดีแต่ยากจน โครงการเหล่านี้เป็นเงื่อนไขให้เกิดบุคคล เช่น R. Williams & R. Hoggart ซึ่งเป็นลูกคนงานและได้รับทุนการศึกษาให้เข้ามาเรียนต่อในมหาวิทยาลัยชั้นดีของอังกฤษ เช่น Cambridge หลังจากที่ยุติเรียนจบแล้ว บุคคลเหล่านี้ก็ได้ทำงานอยู่ในโครงการสอนหนังสือการศึกษาผู้ใหญ่มานานนับสิบปี ซึ่งเป็นโอกาสให้ได้ทำงานติดต่อกับคนชั้นล่างของสังคมอยู่ตลอดเวลา ทั้ง R. Williams & R. Hoggart รวมทั้งนักคิดท่านอื่นๆ อีกหลายคนที่มีภูมิหลังคล้ายคลึงกันเหล่านี้เป็นกลุ่มผู้บุกเบิกก่อตั้งศูนย์ศึกษาวัฒนธรรมร่วมสมัย Centre for Contemporary Cultural Studies (CCCS) และสร้างผลงานของสำนักคิดเบอร์มิงแฮมอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด

(6) สำหรับบรรยากาศของความสนใจในเรื่องวัฒนธรรมศึกษาก่อนหน้าสำนักเบอร์มิงแฮมนั้น มีกลุ่มที่สนใจศึกษาวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัฒนธรรมชั้นสูง (High culture) แต่เป็นวัฒนธรรมร่วมสมัยอยู่ในชีวิตประจำวันอยู่บ้างแล้ว หากทว่ากลุ่มศึกษาเหล่านี้มักจะอยู่นอกแวดวงมหาวิทยาลัย ทำให้มีอิทธิพลอย่างจำกัด สำหรับในวงวิชาการนั้น การวิพากษ์วิจารณ์วัฒนธรรมประชานิยมที่ไหลมาจาก

อเมริกาไม่ว่าจะเป็นเพลงป๊อป/นิตยสารผู้หญิง/ภาพยนตร์/หนังสือพิมพ์ประชานิยมนั้น ยังอยู่ในอิทธิพลของกลุ่ม "Culture-Civilization Tradition" ที่มี Arnold และ Leavis เป็นผู้นำ ซึ่งเป็นมุมมองการวิจารณ์ที่มองจากมาตรฐานของชนชั้นสูงลงมา

(7) ท่ามกลางการเสื่อมสลายของวัฒนธรรมดั้งเดิมของอังกฤษ ทำให้กลุ่มบุคคลที่มีบทบาทในแง่การเป็นกลไกทางสังคม เช่น กลุ่มครู เกิดความตื่นตัวต่อปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมดังกล่าว ดังนั้นในปี 1960 National Union of Teacher จึงได้จัดสัมมนาครั้งใหญ่ขึ้นในหัวข้อ "Popular Culture and Personal Responsibility" เพื่อจะทำความเข้าใจและกำหนดท่าทีต่อวัฒนธรรมประชานิยมแบบใหม่ เช่น เพลงแจ๊ส เพลงป๊อป ภาพยนตร์ฮอลลีวูด การสัมมนานี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจกับปัญหาใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น แต่ทว่ายังขาดเครื่องมือการวิเคราะห์ ในงานสัมมนาดังกล่าว กลุ่มผู้ก่อตั้งสำนักเบอร์มิงแฮมได้ไปร่วมงาน และได้เริ่มนำเสนอแนวคิดหลักๆ หลายประการต่อที่สัมมนา เช่น S. Hall & Whannel (1964) ได้เสนอบทความชื่อ "Popular Arts" ข้อเสนอหลักของกลุ่มผู้บุกเบิกสำนักเบอร์มิงแฮมก็คือ วัฒนธรรมชั้นสูงหรือชั้นกลางของอังกฤษคงไม่มีพลังเพียงพอที่จะต่อสู้กับวัฒนธรรมประชานิยมของอเมริกันได้ หากแต่จะต้องเป็น "วัฒนธรรมของประชาชนในแบบฉบับที่เป็นของแท้" มากกว่า

(8) ในส่วนที่เกี่ยวกับลัทธิมาร์กซิสม์นั้น นักคิดรุ่นแรกของสำนักเบอร์มิงแฮมล้วนแล้วแต่สังกัดอยู่ในกลุ่มฝ่ายซ้ายในประเทศอังกฤษ และพัฒนาแนวคิดมาจากลัทธิมาร์กซ์ทั้งสิ้น อย่างไรก็ตามเนื่องจากลัทธิมาร์กซ์ในรัสเซียเริ่มใช้แนวทางเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนด (Economic Determinism) มากขึ้นทุกที ประกอบกับการกระทำของรัสเซียรัฐสังคมนิยมแห่งแรกที่ใช้กำลังบุกฮังการีในปี 1956 อันเป็นการกระทำที่ขัดแย้งกับหลักทฤษฎีอย่างรุนแรง ทำให้ฝ่ายซ้ายในอังกฤษเริ่มวิพากษ์รัสเซียทั้งการกระทำและทั้งแนวทางทฤษฎี จนกระทั่งมีการแยกตัวออกจากกลุ่มลัทธิมาร์กซ์แบบเดิมมาเป็นกลุ่ม "ซ้ายใหม่" (New Left) ดำเนินการค้นคว้าพัฒนาลัทธิมาร์กซ์ต่อไปโดยได้ขยายประเด็นจากเรื่อง "ชนชั้น" มาสู่ความขัดแย้งในเรื่องอื่นๆ เช่น ชาตินิยม (Racism) เพศสภาวะ (Gender) รุ่น (Generation) รวมทั้งให้ความสนใจกับเรื่องวัฒนธรรม/อุดมการณ์มากขึ้น แนวทางของกลุ่มซ้ายใหม่นี้ในขั้นต่อมาได้กลายเป็นแนวทางของสำนักเบอร์มิงแฮม

3. การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigm Shift)

3.1 การต่อสู้ด้านนิยามของคำว่า "วัฒนธรรม"

ในขณะที่สำนักเบอร์มิงแฮมนั้นเพิ่งจะก่อร่างสร้างตัวตนเมื่อประมาณศตวรรษที่ 20 นี้เอง แต่ทว่างานศึกษาด้าน "วัฒนธรรม" นั้นได้มีขึ้นล่วงหน้าเป็นเวลาหลายศตวรรษแล้วก่อนหน้านี้ ดังนั้น คำนิยามว่า "วัฒนธรรม" คืออะไรจึงมีอยู่อย่างมากมาย (เท่าที่มีผู้สำรวจในช่วงปี ค.ศ. 2000 ก็มีประมาณ 250 กว่านิยาม) ด้วยเหตุนี้ สำนักเบอร์มิงแฮมจึงต้องระบุคำนิยามและคุณลักษณะ (attribute) ของคำว่า "วัฒนธรรม" ตามกรอบแนวคิดของตนเอง และเพื่อให้เห็นความแตกต่างอย่างชัดเจน ในที่นี้จะแสดงให้เห็นการเปรียบเทียบจุดเปลี่ยนของคำนิยามที่เคยมีมาของสำนักเบอร์มิงแฮม ดังนี้

ทัศนะเดิม	สำนักเบอร์มิงแฮม
- จากวัฒนธรรม เท่ากับ “ศิลปวัฒนธรรม” - สนใจวัฒนธรรมที่มีมาแต่ “อดีต” - สนใจตัว “ผลผลิตทางวัฒนธรรม” (cultural product) - จากการเน้น “ความเป็นหนึ่ง” ของวัฒนธรรม” เช่น วัฒนธรรมหลัก - เชื่อว่า ถ้ามีหลายวัฒนธรรม จะมีการแลกเปลี่ยนอย่างดีระหว่างวัฒนธรรม - สนใจวัฒนธรรมชั้นสูง/ชั้นต่ำ	- วัฒนธรรม หมายถึง “ชีวิตวัฒนธรรม” - สนใจวัฒนธรรม “ร่วมสมัย” - สนใจ “กระบวนการผลิตวัฒนธรรม” (cultural process) - สนใจความหลากหลายทางวัฒนธรรม - ในขณะที่มีหลายวัฒนธรรม แต่ละวัฒนธรรมจะมีการต่อสู้ขัดแย้งกัน - ยกเลิกเรื่อง “ชั้นสูง/ชั้นต่ำ” ของวัฒนธรรม แต่สนใจเรื่อง “วัฒนธรรมของใครที่มีอำนาจ” (power) - เวทีสร้างสรรค์วัฒนธรรมจะอยู่ในสถาบัน สื่อมวลชนซึ่งไม่เพียงแต่จะ “ถ่ายทอด” เท่านั้น แต่เป็น “ตัวสร้างวัฒนธรรม” - สนใจศึกษา “วัฒนธรรมประชานิยม” (pop culture) - สู่เกณฑ์วินิจัยด้านการเมือง/เศรษฐกิจ
จากการใช้เกณฑ์วินิจัยด้าน “สุนทรียะ” และ “จริยธรรม”	

ภาพที่ 2 : การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ด้านวัฒนธรรม

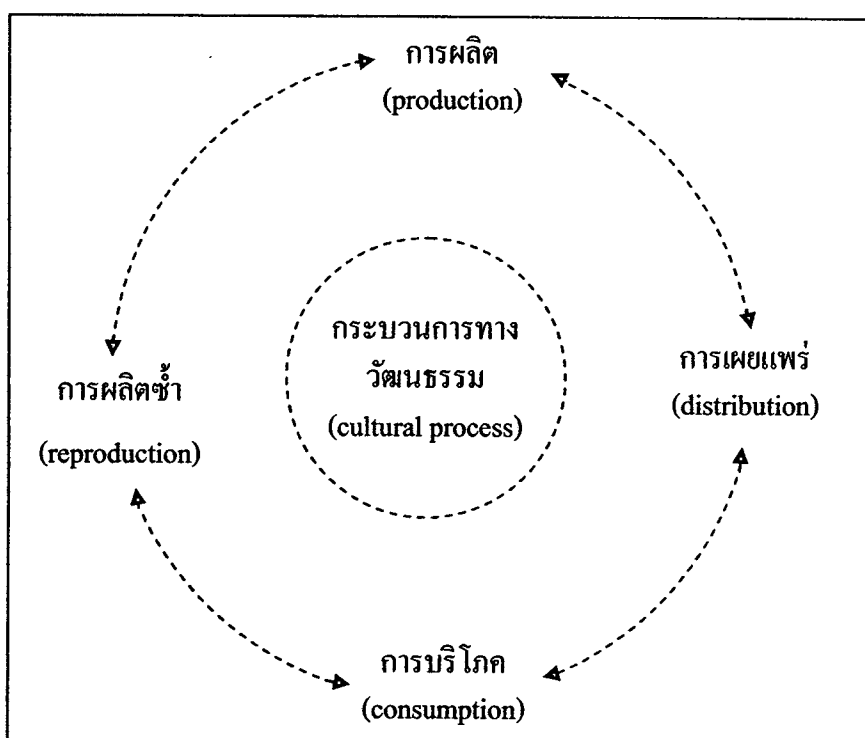
(1) จาก "ศิลปวัฒนธรรม" สู่ "ชีวิตวัฒนธรรม" คำนิยามที่เคยมีมาเกี่ยวกับ "วัฒนธรรม" นั้น มักจะสอนัยถึง "ศิลปวัฒนธรรม" เช่น เป็น "สิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์เคยกระทำมา" หรือ "คำพูดที่งดงามที่สุดเท่าที่มนุษย์เคยพูดมา" ซึ่งหมายถึงการนำเอาเกณฑ์ด้านสุนทรียะและด้านศีลธรรมมาเป็นตัวตัดสินว่าอะไรจะเป็น "วัฒนธรรม" หรือไม่ (Aesthetic/Moral judgement) แต่สำนักเบอร์มิงแฮมเห็นว่าวัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่งดงามที่สุด หากแต่วัฒนธรรมเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ (culture is ordinary) ที่ประชาชนทุกกลุ่มกำลังมีชีวิต/ใช้ชีวิตอยู่ในวัฒนธรรมนั้นๆ (lived culture) บรรดาถ้อยคำที่บรรดาแม่ค้าในตลาดใช้กันก็ถือเป็นวัฒนธรรมชนิดหนึ่งที่เรียกว่า "ชีวิตวัฒนธรรม"

(2) จาก "วัฒนธรรมในอดีต" สู่ "วัฒนธรรมร่วมสมัย" นักวิชาการสายมานุษยวิทยา ซึ่งเป็นผู้ที่สนใจเรื่อง "วัฒนธรรม" มากที่สุดนั้น และนักวิชาการสายนี้ก็มักจะมุ่งสนใจวัฒนธรรมที่มีอยู่ในอดีต หรือที่เรียกว่า "มรดกทางวัฒนธรรม" (cultural heritage) ในฐานะแหล่งที่มาของความภูมิใจหรือความรุ่งเรืองแต่ครั้งอดีต เช่น งานศึกษาเรื่องงานจิตรกรรม ศิลปกรรม นาฏกรรม ฯลฯ แต่สำนักเบอร์มิงแฮมมิได้ "เหลียวหลังแลไปยังอดีต" เช่นนั้น หากแต่ได้เลือบตาดู "วันนี้ที่อยู่ข้างๆ " คือ สนใจที่จะวิเคราะห์ "วัฒนธรรมร่วมสมัย" (contemporary culture) เพราะนักวัฒนธรรมศึกษาเชิงวิพากษ์เห็นว่า "วัฒนธรรม" มีสิ่งที่ตายไปแล้ว (dead experience) หากแต่ต้องเป็นสิ่งที่เวียนว่ายหรือดำรงอยู่ในปัจจุบัน (lived experience) เช่น การร้องเพลงคาราโอเกะ การถ่ายรูปสติ๊กเกอร์ตาม

ห้างร้านสรรพสินค้า การท่องเที่ยวแบบสะพายเป้ การขีดเขียนตามผนังกำแพง (graffiti) การดูโทรทัศน์ การชมภาพยนตร์ การดูคอนเสิร์ต การดูฟุตบอลโลก ฯลฯ หรือที่เรียกว่า "วัฒนธรรมประชานิยม" (popular culture)

(3) จากความสนใจเรื่อง "ผลผลิตทางวัฒนธรรม" สู่ "กระบวนการผลิตวัฒนธรรม" ถึงแม้จะมีความสนใจในการศึกษาวัฒนธรรมมาก่อนหน้าสำนักเบอร์มิงแฮม แต่ทว่าโดยส่วนใหญ่แล้วแนวทางในการศึกษานั้น ก็มักจะศึกษาวัฒนธรรมในระดับของ "ผลผลิตทางวัฒนธรรม" (cultural products) ซึ่งแนวทางการศึกษาเช่นนี้ได้กลายมาเป็นสามัญสำนึกของผู้คนโดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึงวัฒนธรรม เช่น เมื่อพูดถึง "วัฒนธรรมไทย" ก็จะคิดถึงชุดไทย อาหารไทย มวยไทย ฯลฯ วิธีการทำความเข้าใจแต่ "ตัวผลผลิตทางวัฒนธรรม" แบบเป็นชิ้นๆ และแยกส่วนออกมาจากบริบทที่ก่อเกิดวัฒนธรรมนั้น ทำให้สามารถตอบโจทย์ได้เพียงว่า มีวัฒนธรรมอะไรอยู่บ้างในสังคมนั้นๆ (หรือตอบได้แต่เพียง what) แต่แนวทางนี้ไม่สามารถอธิบายได้ว่า วัฒนธรรมเหล่านั้นเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้อย่างไร (หรือสูญสลายไปได้อย่างไร) และทำไมจึงเกิด/สูญสลายวัฒนธรรมเช่นนี้ (หรือตอบคำถามเรื่อง How/Why)

เนื่องจากจุดแข็งของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองคือความสนใจในเรื่อง "กระบวนการผลิตสินค้า" (commodity production) ดังนั้น สำหรับสำนักเบอร์มิงแฮมที่แม้จะมีความสนใจเรื่อง "วัฒนธรรม" (มิใช่เศรษฐกิจ) แต่ทว่าอิทธิพลจากบรรพบุรุษทางคิดของเศรษฐศาสตร์การเมืองก็ทำให้นักคิดสำนักนี้ เช่น เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ ได้โยกวิธีคิดเรื่องกระบวนการผลิตสินค้าไปใช้ในเรื่องการผลิตวัฒนธรรม (cultural production) และได้อาศัยแนวคิดเดียวกับการผลิตสินค้าว่า หากปราศจากซึ่งการผลิตและผลิตซ้ำ (reproduction) แล้ว ระบบทุนที่ผลิตสินค้านั้นจะดำรงอยู่ต่อไปไม่ได้ งานวัฒนธรรมก็เช่นเดียวกัน ดังวัฏจักรแผนภูมิดังต่อไปนี้

ภาพที่ 3 : กระบวนการทางวัฒนธรรม

ดังนั้น แม้ว่าในแทบจะทุกนาที่ จะมีการผลิตวัฒนธรรมแบบใหม่ๆ เกิดขึ้นมาอยู่ตลอดเวลา เช่น มีบทเพลงใหม่ๆ มีหนังเรื่องใหม่ๆ มีคำพูดแบบใหม่ๆ ฯลฯ แต่หากผลงานทางวัฒนธรรมใดขาดกระบวนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอด วัฒนธรรมนั้นก็ย่อมสูญสลายไป คงมีแต่วัฒนธรรมที่มีโอกาสผลิตซ้ำสืบทอดเท่านั้นจึงจะมีความยั่งยืน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดก็คือ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับ "ผี" ซึ่งเป็นแนวคิดที่เคยมีความสำคัญอย่างมากของสังคมไทย สังคมไทยมีผีตระกูลต่างๆ มากมาย แต่ทว่าคนไทยรุ่นปัจจุบันจะรู้จักผีอยู่เพียง 4-5 ชนิด คือ ผีนางนาค ผีปอบ ผีกระสือ แต่จะไม่รู้จักผีป๋าย ผีพราย ผีเปรต ฯลฯ เหตุผลก็คือ ผี 3-4 ประเภทแรกนั้นได้รับการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดผ่านสื่อมวลชนในรูปของภาพยนตร์หลายสิบตอน แต่ผีประเภทหลังขาดการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดจึงเป็นวัฒนธรรมที่เลือนหายไป

และจากแนวคิดเรื่อง "กระบวนการผลิต" นี้ สำนักเบอร์มิงแฮมจะเชื่อมโยงเข้ากับแนวคิดเรื่อง "พลังอำนาจในสังคม" (Power) ที่อาจจะมีแหล่งกำเนิดมาจาก "พลังของทุน" (capital power) พลังทางการเมือง (political power) รวมทั้งพลังทางวัฒนธรรม/พลังทางสัญลักษณ์ (cultural/symbolic power) เนื่องจากในกระบวนการผลิตและผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดนั้น จำเป็นต้องใช้พลังในด้านต่างๆ ที่กล่าวมานี้เป็นทรัพยากร/เป็นแรงหนุนเคลื่อน กลุ่มคนที่มีพลังต่างๆ จึงสามารถจะผลิตและผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมของตน ซึ่งหากสามารถผูกขาดการผลิตได้เพียงกลุ่มเดียว วัฒนธรรมของตนก็จะกลายเป็นวัฒนธรรมหลักของสังคม (Dominant culture) ส่วนกลุ่มคนที่มีพลังอำนาจน้อยไม่สามารถผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดๆ ได้ วัฒนธรรมของกลุ่มตนก็มักจะสูญสลายไป

(4) จาก "ความเป็นหนึ่งทางวัฒนธรรม" สู่ "ความหลากหลายทางวัฒนธรรม" หากเราได้ยินคำว่า มีการห้ามมิให้ผู้ที่มีทางเสียงทองแดงแบบคนใต้ไปอ่านข่าวโทรทัศน์ เพราะคนอ่านข่าวโทรทัศน์จะต้องอ่านด้วยสำเนียงแบบคนกรุงเทพ ข่าวนี้อาจได้แสดงว่าผู้ที่ออกกฏนั้นมีความคิดว่า "ภาษาไทยนั้นเป็นวัฒนธรรมที่ต้องมีเพียงแบบเดียวคือ แบบกรุงเทพ" (Culture) และไม่ยอมรับว่าภาษาไทยนั้นมีหลายสำเนียง (cultures) เช่น ภาษาไทยแบบทางใต้ (ซึ่งจะต้องมีทางเสียงทองแดง) มีภาษาไทยแบบคนเหนือ (ที่จะต้องมีเสียงขึ้นจมูก) มีภาษาไทยภาคอีสาน (ที่จะไม่มี "ร") ฯลฯ

สำหรับจุดยืนของสำนักเบอร์มิงแฮมนั้นเชื่อว่า ในแต่ละสังคมแต่ละกลุ่มจะมีวัฒนธรรมอย่างหลากหลาย แม้ว่าจะมีวัฒนธรรมบางอย่างร่วมกัน หากทว่าในแต่ละกลุ่มก็จะมีลักษณะเฉพาะตัวที่เป็นอัตลักษณ์ (identity) เช่น ทางเสียง (พูดภาษาไทย) ที่เหนือแบบสุพรรณ เมืองกาญจน์ จันทบุรี ฯลฯ และสำนักวัฒนธรรมศึกษาเชิงวิพากษ์จะให้ความสนใจกับ "วัฒนธรรมย่อย" (subculture) นี้อย่างมาก โดยเฉพาะกลุ่มวัฒนธรรมย่อยที่เป็นกลุ่มชายขอบ (marginal) หรือมีอำนาจน้อยในสังคม เช่น งานศึกษาเด็กวัยรุ่นชั้นล่างที่อาศัยอยู่แถวสลัม กลุ่มแก๊งมอเตอร์ไซด์ ฯลฯ

(5) จาก "การแลกเปลี่ยนระหว่างวัฒนธรรม" สู่ "การต่อสู้ขัดแย้งทางวัฒนธรรม" ต่อเนื่องจากข้อ (4) ในระหว่างกลุ่มที่เห็นว่ามีหลายวัฒนธรรมอยู่ในสังคมนี้ ก็ยังแยกออกเป็น 2 กลุ่มย่อย

กลุ่มแรกเป็นนักมานุษยวิทยาสายที่เสนอว่า ในสังคมจะมีวัฒนธรรมอยู่ 2 ประเภทคือ วัฒนธรรมหลวง (Great tradition) และมีวัฒนธรรมราษฎร์ (Little tradition) แต่ทว่าความสัมพันธ์ระหว่างสองวัฒนธรรมนั้นต่างถ้อยที่ถ้อยอาศัยมีการแลกเปลี่ยนกันไปมา ตัวอย่างในปัจจุบันที่เราอาจจะมองเห็นได้ง่ายๆ ก็คือ การร่วมกันร้องเพลงระหว่าง "วัฒนธรรมเพลงป๊อป" ของพีเบิร์ดธงไชย กับ "วัฒนธรรมเพลงลูกทุ่ง" ของน้องจินตหรา พูนลาภ ซึ่งเป็นแนวคิดของกลุ่ม "การสื่อสารระหว่าง

วัฒนธรรม" อันจะก่อให้เกิดผลดีกับทั้งสองฝ่ายคือ เกิดความมั่งคั่งทางวัฒนธรรม (cultural enrichment)

สำหรับสำนักเบอร์มิงแฮมที่สืบสายมาจากกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมืองนั้น มีความเชื่อโดยปรัชญาพื้นฐานว่า สังคมนั้นพัฒนาไปด้วย "ความขัดแย้ง" ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งที่คนที่มีต่อ "วัฒนธรรม" ของสำนักนี้ก็ชัดเจนว่า "วัฒนธรรมไม่ใช่เรื่องที่จับสั่นในตัวเองหากแต่จะต้องมีมิติเศรษฐศาสตร์และการเมืองพ่วงมาเป็นลูกตามอยู่เสมอ" ดังนั้น สำนักเบอร์มิงแฮมจึงเชื่อว่า ท่ามกลางวัฒนธรรมที่หลากหลายนั้น แม้จะมีการแลกเปลี่ยนกันดังที่กลุ่มการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมวิเคราะห์เอาไว้ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ต้องมีความขัดแย้งในด้านผลประโยชน์ ความคิด ประวัติศาสตร์ ฯลฯ ซึ่งจะทำให้มีการต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา (cultural struggle) ชัยชนะและความพ่ายแพ้ทางวัฒนธรรมก็จะนำไปสู่อำนาจทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมืองในลำดับต่อไป โดยที่ทุกวัฒนธรรมจะพยายามช่วงชิงชัยชนะเพื่อให้วัฒนธรรมของกลุ่มตนสถาปนาเป็น "วัฒนธรรมหลัก" (dominant culture) ของสังคม

(6) จาก "วัฒนธรรมชั้นสูง/ชั้นต่ำ" สู่ "วัฒนธรรมของใครที่เป็นหลัก" เป็นประเด็นที่สืบเนื่องจากที่ได้กล่าวมาข้างต้น ในขณะที่นักวัฒนธรรมศึกษารุ่นที่มีมาก่อนหน้าจะแยกแยะจำแนกวัฒนธรรมออกเป็น "วัฒนธรรมชั้นสูง" "วัฒนธรรมชั้นกลาง" และ "วัฒนธรรมชั้นล่างหรือวัฒนธรรมพื้นบ้าน" สำนักเบอร์มิงแฮมซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดยุคหลังสมัยใหม่ (post-modernism) ซึ่งเห็นว่า "เกณฑ์จำแนกแยกแยะ"ทั้งหลายนั้น ล้วนแต่ถูก "ประกอบสร้างขึ้น (construct)" ทั้งสิ้น ดังนั้น สำนักวัฒนธรรมศึกษาเชิงวิพากษ์จึงยกเลิกรู้จักกันระหว่างวัฒนธรรมชั้นสูงและชั้นต่ำ และเจริญรอยตามข้อเสนอของยุคหลังสมัยใหม่ที่ว่า เมื่อถึงยุคสมัยที่วัฒนธรรมทุกอย่างได้เข้าสู่ตลาดสินค้าแล้ว ไม่ว่าจะเป็นของชั้นสูงหรือชั้นต่ำต่างก็มีสถานะเป็นสินค้าเหมือนกัน ซึ่งแตกต่างกันที่ราคา/มูลค่าแลกเปลี่ยนเท่านั้น วัฒนธรรมจึงไม่มีเรื่องวัฒนธรรมชั้นสูงหรือชั้นต่ำ มีแต่วัฒนธรรมของใครมีโอกาสที่จะเข้าสู่กระบวนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดมากกว่ากัน หากมีโอกาสเปิดตัวมากก็สามารถจะสถาปนาตัวเองให้กลายเป็นวัฒนธรรมหลักได้ เวทีแห่งวัฒนธรรมจึงไม่มีแฉกเป็นจอบจอบผูกขาด หากแต่ต้องมีการประลองยุทธ์ช่วงชิงกันอยู่ตลอดเวลา

(7) จาก "เวทีเดิมของการสร้างวัฒนธรรม" สู่ "เวทีใหม่ของการสร้างวัฒนธรรม" ในสังคมยุคก่อนระบบทุนนิยมนั้น สถาบันที่สร้างสรรค์วัฒนธรรมนั้นจะอยู่ใน 2 สถาบันหลักของสังคม คือ สถาบันวัง/ราชสำนัก กับสถาบันวัด สถาบันราชสำนักจะสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่เรียกว่า วัฒนธรรมชั้นสูงที่กล่าวมาข้างต้น โดยกษัตริย์และขุนนางจะสามารถอุปถัมภ์คำชูศิลป์/ช่างฝีมือได้เนื่องจากเป็นชนชั้นที่สกัดเอามูลค่าส่วนเกินจากทุกส่วนเสี้ยวของสังคมได้ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การเก็บภาษี/ส่วยสาอากรจากการค้าขาย

ส่วนอีกสถาบันหนึ่งก็คือ สถาบันวัดที่กระจายตัวอยู่ทั่วทุกหนทุกแห่งของสังคม ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของชุมชน วัดก็มีสถานะเช่นเดียวกับราชสำนักคือ เป็นที่เก็บรวบรวมสะสมมูลค่าส่วนเกินของชุมชน แต่ด้วยรูปแบบการใช้อำนาจที่แตกต่างกัน ในขณะที่ราชสำนักใช้รูปแบบอำนาจทางการเมืองโดยตรง สถาบันวัดจะใช้รูปแบบอำนาจทางอ้อมคือความเชื่อศรัทธาและมีลักษณะสมัครใจมากกว่าบังคับ

ส่วนในสังคมยุคทุนนิยม ชนชั้นกลางที่เริ่มเข้ามามีอำนาจแทนชนชั้นศักดินาได้สร้างสถาบันและกลไกใหม่ทางสังคม คือสถาบันสื่อมวลชนซึ่งมีหน้าที่หลายประการ เช่น ถ่ายทอดข่าวสาร สร้างความเป็นปึกแผ่น สอดส่องความเป็นไปในสังคม ฯลฯ ซึ่งหน้าที่ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ก็คือ การ

เข้าไปช่วงชิงทดแทนการทำหน้าที่เก่าๆ ของสถาบันทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม เช่น หน้าที่สั่งสอน จริยธรรมแทนสถาบันศาสนา หน้าที่อบรมบ่มเพาะสมาชิกใหม่แทนสถาบันครอบครัว หน้าที่ด้าน การศึกษาแทนสถาบันโรงเรียน และในท่ามกลางหน้าที่ที่หลากหลายนั้นสถาบันสื่อมวลชนได้ กลายเป็นเวทีสำคัญสำหรับการสร้างวัฒนธรรมของสังคม

สำนักวัฒนธรรมศึกษาเชิงวิพากษ์ได้โต้แย้งแนวคิดที่ว่า โดยทั่วไปมักมีความเข้าใจกันว่า สถาบันสื่อมวลชนนั้นเป็นเพียงตัวถ่ายทอดวัฒนธรรม (cultural transmission) ที่สถาบัน วัฒนธรรมอื่นๆ สร้างมา แต่สำนักเบอร์มิงแฮมเสนอว่า ในยุคระบบทุนนิยมสมัยนี้ สื่อมวลชนไม่ เพียงแต่จะถ่ายทอดเท่านั้น หากแต่สถาบันสื่อมวลชนจะเป็นตัวกลั่น/ตัวสร้างวัฒนธรรม (cultural generator) เลยทีเดียว ดังจะเห็นได้จากชีวิตประจำวันทั่วไปว่า วิถีคิด โครงสร้างอารมณ์ความรู้สึก การประพฤติการปฏิบัติ (โดยเฉพาะในกลุ่มเด็ก) ภาษา การแต่งกาย ฯลฯ ล้วนแล้วเกิดมาจากการ ทำงานของสถาบันสื่อมวลชนทั้งสิ้น และวัฒนธรรมที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของสื่อมวลชนนั้นก็คือ "วัฒนธรรมมวลชน" หรือ "วัฒนธรรมประชานิยม" (pop culture) ซึ่งมีคุณลักษณะหลายประการ เหมือนที่สำนักแฟรงค์เฟิร์ตระบุมา แต่สำนักเบอร์มิงแฮมก็ยังเห็นว่า สำหรับผู้ที่สนใจการเปลี่ยนแปลง สังคมและวัฒนธรรมก็ต้องเริ่มต้นที่วัฒนธรรมประชานิยมนี้

(8) จากความสนใจเก็บรักษา "วัฒนธรรมชั้นสูง" สู่ความสนใจศึกษา "วัฒนธรรม ประชานิยม" ในยุคสังคมสมัยใหม่ เราจะได้พบเห็นอาการถวิลหาวันวานยังหวานอยู่ (Nostalgia) โดยเฉพาะด้านวัฒนธรรม คือแนวคิดที่เห็นว่าวัฒนธรรมที่เคยถูกรังสรรค์ขึ้นมาในยุคก่อนทุนนิยมเช่น วิถีชีวิตที่เรียบง่าย เครื่องแต่งกายที่งดงาม บรรยากาศที่เคยเงียบสงบ ช่วงจังหวะการใช้ชีวิตที่ไม่เร่งรีบ ความรุ่มร้อนของสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่ยึดอาทรกัน ฯลฯ วัฒนธรรมโดยเฉพาะ วัฒนธรรมที่ประณีตงดงามของชนชั้นสูงนั้น จะเป็นสิ่งที่มีการสร้างกระแสให้มีการอนุรักษ์/อำรุงรักษา วัฒนธรรมชั้นสูงเหล่านี้ (ในปัจจุบัน กระแสดังกล่าวได้ไหลลงสู่การเรียกร้องให้อนุรักษ์วัฒนธรรม พื้นบ้านเช่นเดียวกัน)

ส่วนวัฒนธรรมที่กำลังเกิดขึ้นจริงในปัจจุบันที่เรียกว่า "วัฒนธรรมของวันนี้" (Culture of the day) หรือวัฒนธรรมประชานิยมไม่ว่าจะเป็นภาพยนตร์ไทยในปัจจุบัน เพลงป๊อปไทยสากล การ แต่งตัวด้วยกางเกงยีนส์ เสื้อยืด ฯลฯ กลับถูกมองด้วยทัศนคติที่เหยียดหยาม เพราะเป็นวัฒนธรรมที่ไร้ ซึ่งสุนทรียะและตกต่ำในแง่ศีลธรรม แม้แต่ภายในกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง เช่น สำนักแฟรงค์เฟิร์ต ที่แม้จะเชื่อมั่นในพลังมวลชน ก็ยังเห็นว่าวัฒนธรรมประชานิยมนั้นเป็นอาณาบริเวณที่ประชาชนจะถูก ครอบงำอมเมา เช่น ละครน้ำเน่าที่ให้ความหวังลมๆ แล้งๆ แก่คนยากจนหรือผู้หญิง แต่สำนัก วัฒนธรรมศึกษากลับยอมรับข้อคิดเห็นของสำนักแฟรงค์เฟิร์ตเพียงครั้งเดียวว่า แม้ว่าบางอาณา บริเวณของวัฒนธรรมประชานิยมจะถูกใช้เพื่อการครอบงำอมเมาประชาชนก็ตาม แต่ก็ยังมีบาง เหลือบมุมที่ในพื้นที่ดังกล่าวยังมีที่ว่างให้เหลือการต่อต้าน การต่อรอง การปฏิเสธวัฒนธรรมหลัก ดังเช่น ตัวอย่างการวิเคราะห์รายการเกมโชว์ของฟิสเก้ (J. Fiske) (1992) ที่แสดงให้เห็นว่า รายการ Price is Right ซึ่งเป็นรายการเกมโชว์ที่ให้แม่บ้านมาเล่นทายราคาสินค้านั้นเป็นการเปิดเวทีพื้นที่ สาธารณะที่แสดงให้เห็นว่า "ความรู้ของผู้หญิง" เป็นความรู้ที่มีคุณค่า เป็นต้น เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ จึง กล่าวว่า ในปริมาณพลของวัฒนธรรมประชานิยมนี้แหละที่เราสามารถจะแสวงหาและค้นหาหน่ออ่อน ของการเปลี่ยนแปลงสำนักของประชาชนได้

(9) จากการใช้เกณฑ์วินิจฉัยด้าน "สุนทรียะ/จริยธรรม" มาสู่เกณฑ์วินิจฉัย "ด้าน การเมือง/เศรษฐกิจ" สำนักเบอร์มิงแฮมขานรับแนวคิดของ วอลเตอร์ เบนจามิน (W. Benjamin)

ซึ่งเป็นสมาชิกของสำนักแฟรงค์เฟิร์ต หากแต่มีทัศนะที่ตรงข้ามกับฮอว์คส์และอะดอร์โนที่มองวัฒนธรรมประชานิยมในทางลบ เบนจามินเห็นว่า วิธีการวิเคราะห์ของอะดอร์โนที่ด่าประณามวัฒนธรรมประชานิยม นั้น เป็นเพราะอะดอร์โนใช้มุมมองจากวัฒนธรรมของชนชั้นสูง และยังคงใช้เกณฑ์วินิจฉัยแบบเดิมของชนชั้นสูง คือ "สุนทรียะ/จริยธรรม" ดังนั้น อะดอร์โนจึงเห็นว่า หากงานศิลปะชิ้นใดถูกนำมาผลิตซ้ำ เช่น การถ่ายรูปรูปวาดโมนาลิซ่าออกมาทำเป็นโปสเตอร์ และหากถูกนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน (เช่น นำมาประดับฝาผนังบ้านคนธรรมดา) เมื่อนั้นศิลปะจะสูญเสียคุณค่าในตัวเอง ฯลฯ วิธีการที่เช่นนี้เบนจามินเห็นว่าเป็นอาการ "ขี้ว่างไม่พ้นคอ" กล่าวคือยังไม่สามารถออกจากกรอบและเกณฑ์ของชนชั้นสูงไปพ้นได้

เบนจามินเสนอว่า เกณฑ์ใหม่ที่เราควรนำมาใช้ในการวินิจฉัยแทนเกณฑ์เดิม "สุนทรียะ/จริยธรรม" คือเรื่อง "การเมือง/เศรษฐกิจ" ซึ่งสำนักเบอร์มิงแฮมได้ขานรับแนวคิดนี้ว่า ในการประเมินคุณค่า/สถานะของงานวัฒนธรรมใดนั้น ก็ต้องดูที่การทำหน้าที่ต่อสู่ทางการเมืองและเศรษฐกิจของวัฒนธรรมนั้นๆ ในกรณีของการถ่ายรูปรูปโมนาลิซ่ามาทำเป็นโปสเตอร์นั้น เบนจามินเห็นว่า เป็นกระบวนการที่สร้างให้เกิด "ประชาธิปไตยทางวัฒนธรรม" (cultural democracy) ทำให้ความงามของภาพนั้นไม่ถูกจำกัดการชื่นชมอยู่ในแวดวงผู้ดีเท่านั้น การมีสื่อสมัยใหม่ เช่น หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วิทยุ โทรทัศน์ ฯลฯ ได้ทำให้คนส่วนใหญ่มีโอกาสเข้าถึงงานเขียนดีๆ ของดอลสตอย บทเพลงคลาสสิกของโมสาร์ท และบีโธเฟิน

ดังนั้น สำนักเบอร์มิงแฮมจึงใช้ทัศนะเดียวกับเบนจามินว่า ในยุคอุตสาหกรรมสร้างวัฒนธรรมนั้น หน้าที่ของศิลปะจะเปลี่ยนจากหน้าที่ทางพิธีกรรม ไปเป็นหน้าที่ทางการเมือง และในที่นี้คำว่า "การเมือง" มิได้จำกัดแต่เพียงการต่อสู้ในรัฐสภา หรือแม้แต่การเดินขบวนประท้วงเรียกร้องค่าแรงของกรรมกรเท่านั้น หากแต่ยังหมายถึงกิจกรรมรูปธรรมที่เป็นการต่อสู้ในชีวิตประจำวัน เช่น การต่อสู้เรื่องสิทธิข่าวสารที่จะได้ใช้เวทีในจอโทรทัศน์ของกลุ่มชาวบ้าน เช่น บรรดารายการร้องทุกข์ของประชาชน

ดังนั้น การประเมินบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนจึงต้องมี 2 ด้านเสมอ กล่าวคือ ในด้านหนึ่งของการทำงานของสื่อมวลชนอาจจะเป็น "การตรึงจิตสำนึก/วัฒนธรรม" ของประชาชนให้คงอยู่อย่างที่เคยเป็นมา แต่ในอีกด้าน จากหลักการวิเคราะห์เชิงวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ เราก็ได้เห็นว่า บรรดาสื่อมวลชนสมัยใหม่เช่นภาพยนตร์ในรัสเซีย หนังสือพิมพ์ในอเมริกา (และไทย) มีบทบาทอย่างมากที่ได้กระตุ้นให้ประชาชนเปลี่ยนบทบาทจาก "ผู้ที่เฝ้าแต่คอยมองดู/ชะเง้อดู" ความเป็นไปของสังคมมาเป็น "ผู้เข้าร่วมปฏิบัติการทางสังคม" และสำนักเบอร์มิงแฮมมีความเชื่อเหมือนกับเบนจามินที่ว่า ประชาชนสามารถจะเสพผลงานทางศิลปะและวัฒนธรรมต่างๆ ได้โดยไม่จำเป็นต้องลี้มเลือนปัญหาทางโลกในชีวิตที่เป็นจริง รวมทั้งเชื่อว่าวัฒนธรรมร่วมสมัยมีศักยภาพที่จะเป็นเครื่องมือ "สร้างสรรค์จินตนาการ" ได้

3.2 แนวทางใหม่ของการวิเคราะห์ "ผลผลิตทางวัฒนธรรม" (Cultural product) ถึงแม้สำนักเบอร์มิงแฮมจะให้ความสนใจกับการวิเคราะห์ "กระบวนการผลิตวัฒนธรรม" (cultural process/production) มากกว่าการวิเคราะห์ "ตัวผลผลิตทางวัฒนธรรม" เช่น สนใจวิเคราะห์กระบวนการผลิตอาหารไทยมากกว่าวิเคราะห์ตัวอาหารไทย แต่ก็ได้หมายความว่า กระบวนทัศน์ใหม่จะไม่ศึกษา "ตัวผลผลิตทางวัฒนธรรม" เลย อย่างไรก็ตาม กระบวนทัศน์ใหม่นี้ก็มีวิธีการศึกษาตัวผลผลิตเฉพาะตัวโดยอาศัยเค้าโครงความคิดจากบรรพบุรุษทางความคิดของสำนักคือ ทฤษฎีสัญวิทยา

เพื่อจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของการวิเคราะห์ผลผลิตทางวัฒนธรรมของสำนักเบอร์มิงแฮม ในที่นี้จะใช้แนวทางจัดระดับการวิเคราะห์วัฒนธรรมของ J.B. Thompson (1995) ที่ได้ประมวลไว้ 4 แบบดังนี้

(1) แบบ classical การวิเคราะห์ระดับนี้จะนิยามว่า วัฒนธรรมคืออารยธรรม คือสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์เคยกระทำ/เคยพูดมา (the best man ever speaks or does) เป็นสิ่งที่ช่วยบ่มเพาะภูมิปัญญา/สุนทรียะและยกระดับจิตวิญญาณของมนุษย์ให้สูงส่งขึ้น (The informing spirit) ดังนั้นสิ่งที่เรียกว่าเป็น "วัฒนธรรม" ก็ต้องเป็น "วัฒนธรรมชั้นสูง" (high culture) เท่านั้น เช่น การเขียนบท กวีโคลงกลอน กวีนิพนธ์ของเชคสเปียร์ บทละครเวทีกรีก การเต้นบัลเลต์ ฯลฯ ในขณะที่ "ผลผลิตของวัฒนธรรมประชานิยม" (pop culture) เช่น ภาพยนตร์ เพลงแจ๊ส รายการโทรทัศน์ การเต้นร็อก ฯลฯ จะไม่ถูกถือว่าเป็น "วัฒนธรรม" ตัวอย่างของกลุ่มที่วิเคราะห์ในแนวทาง classic นี้ก็เช่น กลุ่ม Culture and Civilization ในประเทศอังกฤษที่มี M. Arnold & F.R. Leavis เป็นแกนนำนั่นเอง

(2) แบบ Descriptive กลุ่มที่ใช้แนวทางการวิเคราะห์ระดับนี้คือกลุ่มนักมานุษยวิทยาที่นิยามว่า "วัฒนธรรมคือทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์ผลิตทำขึ้นมา" (man-made) ดังนั้นเมื่อเทียบกับกลุ่ม Classic แล้ว ทักษะของกลุ่ม Descriptive นี้จะมีลักษณะเน้นความเสมอภาคทางวัฒนธรรมมากกว่า โดยไม่ถือว่าวัฒนธรรมมีสูงหรือต่ำ และแน่นอนว่า ขอบเขตของสิ่งที่จะเป็นวัฒนธรรมย่อมขยายกว้างออกไปอย่างมาก นับตั้งแต่ หินขัดที่มนุษย์ยุคดึกดำบรรพ์ใช้เป็นเครื่องมือ ลูกบิด หม้อดินปั้น ฯลฯ ส่วนแนวทางการวิเคราะห์ของนักมานุษยวิทยาก็คือ การพรรณนาคุณลักษณะของผลผลิตวัฒนธรรมอย่างละเอียด เพื่อค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างผลผลิตทางวัฒนธรรมกับสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพและทางสังคม-วัฒนธรรมของคนแต่ละกลุ่ม เช่น วัสดุที่ใช้ในการวาดภาพบนผนังถ้ำของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ทำมาจากอะไร เป็นต้น การศึกษาวัฒนธรรมในแวดวงวิชาการโดยส่วนใหญ่จะสังกัดอยู่ในการวิเคราะห์ระดับนี้

(3) แบบ Symbolic เป็นกลุ่มนักมานุษยวิทยาบางกลุ่มที่ได้นิยามวัฒนธรรมให้กว้างลึกไปกว่ากลุ่ม Descriptive กล่าวคือ การพิจารณาว่า เบื้องหลังผลผลิตทางวัฒนธรรมทุกชนิดย่อมมี "ความหมายบางอย่างซ่อนอยู่" อยู่ (meaning) เนื่องจากบรรดาผลผลิตทางวัฒนธรรมนั้นเป็น "ระบบของสัญญาณ" (sign system) เช่น ไข่ที่ถูกใช้ในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญนั้นมีไข่เป็นเพียง "อาหาร" เท่านั้น แต่มีความหมายที่ซ่อนอยู่เบื้องหลัง ภาระหน้าที่ในการวิเคราะห์ของนักวิชาการก็คือการวิเคราะห์หาความหมายที่อยู่เบื้องหลังผลผลิตทางวัฒนธรรมเหล่านั้น

(4) แบบ Structural เป็นกลุ่มที่พัฒนาต่อเนื่องมาจากกลุ่มที่ 3 กล่าวคือ กลุ่ม structural เห็นว่า ปรากฏการณ์/ผลผลิตและความหมายทางวัฒนธรรมนั้นมิได้เกิดในสุญญากาศ หากแต่ต้องมีบริบทรองรับ และจะต้องมี "กระบวนการผลิต การแพร่กระจาย และการบริโภค" วัฒนธรรมนั้นๆ ดังนั้น ความหมายของ "สัญญาณเดียวกัน" เช่น "สิ่งโต" หากในบริบทสังคมที่มีโครงสร้างสังคมที่แตกต่างกันก็ย่อมมี "ความหมายที่แตกต่างกัน" ดังนั้น การวิเคราะห์ "ความหมายในตัวบท" (text) จึงต้องพิจารณาเชื่อมโยงจาก "บริบท" (context) เสมอ

ในอีกด้านหนึ่ง แม้แต่โครงสร้างสังคมเดียวกัน ก็ยังแบ่งแยกคนออกเป็นกลุ่มต่างๆ ที่อาจมีผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกัน มีพลังอำนาจที่แตกต่างกัน ดังนั้น กระบวนการผลิต/สร้างแพร่กระจายความหมายของผลผลิตทางวัฒนธรรมจึงอาจเป็นกระบวนการหนึ่งในการต่อสู้เพื่อแย่งชิงทรัพยากรหรือช่วงชิงอำนาจระหว่างคนกลุ่มต่างๆ การวิเคราะห์ความหมายของผลผลิตวัฒนธรรมจึงต้องพิจารณาควบคู่ไปกับการวิเคราะห์ความขัดแย้งในโครงสร้างสังคมด้วย

จากระดับของการวิเคราะห์วัฒนธรรมทั้ง 4 ระดับนี้ ทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษาของสำนักเบอร์มิงแฮมจะสังกัดอยู่ในระดับที่ 4 คือ กลุ่ม Structural กล่าวคือ สำนักเบอร์มิงแฮมจะนิยามว่า "วัฒนธรรมก็คือระบบสัญญาณของสังคม" และจะสนใจกระบวนการผลิต กระจ่าย และบริโภคสัญญาณในแต่ละบริบทของโครงสร้างสังคมที่เกิดจากการต่อสู้ช่วงชิงความหมายของสัญญาณของคนกลุ่มต่างๆ

ส่วนวิธีวิทยาในการศึกษา "สัญญาณ" สำนักเบอร์มิงแฮมยังคงใช้หลักการแบบเศรษฐศาสตร์การเมืองที่เคยสนใจกระบวนการผลิตและผลิตซ้ำสินค้า ในเรื่องของสัญญาณ/วัฒนธรรมก็เช่นเดียวกัน ในเวทีของการผลิตสัญญาณและความหมายจึงเป็นทั้งเวทีที่จะสร้างสรรค์สัญญาณ/ความหมายเพื่อการควบคุมครอบงำ แต่ในเวลาเดียวกันก็เป็นเวทีที่จะต่อรอง คัดล้าง ปฏิเสธต่อต้านสัญญาณ/ความหมายเช่นเดียวกัน

ในเรื่องต้นกำเนิดของตัวสัญญาณนั้น สำนักเบอร์มิงแฮมได้อาศัยทัศนะของทฤษฎีสัญวิทยา (Semiology) ที่ว่า "ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนั้นสามารถจะทำได้เป็นสัญญาณ (Sign)" ได้ หากมีการ "มอบหมาย" (assign) ความหมายให้ หรือที่ศัพท์วิชาการเรียกว่า มีการ "ประกอบสร้าง" (construct) ความหมายให้ และความหมายนี้ก็เหมือนกับ "อำนาจ" ตามทัศนะของฟูโกต์ คือไม่ใช่เป็นสิ่งที่คงทนถาวรหรือหยุดนิ่งตลอดเวลา หากแต่เป็นสิ่งที่แปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา มีการรื้อถอนความหมายเก่า (deconstruct) มีการปลูกสร้างความหมายใหม่ (reconstruct) โดยที่กระบวนการรื้อถอนและปลูกสร้างใหม่นั้นกระทำผ่านการปฏิบัติการทางสังคมรูปแบบต่างๆ (social practice)

3.3 "วัฒนธรรม" ไม่เคยยืนอย่างโดดเดี่ยว คุณลักษณะเฉพาะตัวอีกประการหนึ่งของสำนักเบอร์มิงแฮมที่มีต่อเรื่อง "วัฒนธรรม" คือการมีทัศนะแบบองค์รวม (Holistic) ต่อมิติวัฒนธรรม ในขณะที่สังคมศาสตร์กระแสหลักมักจะแยกมิติต่างๆ ของสังคมออกจากกันเป็นมิติเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม-ศาสนา โดยเห็นว่า มิติต่างๆ นี้ต่างแยกเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกัน ดังนั้น เวลาวิเคราะห์มิติเศรษฐกิจก็จะพิจารณาแต่ปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่จะไม่นำตัวแปรด้านการเมือง สังคม วัฒนธรรม มาเกี่ยวข้อง

หากทว่าสำนักเบอร์มิงแฮมมีทัศนะที่แตกต่างออกไปโดยเห็นว่า มิติต่างๆ ของสังคมนั้นมิได้เคยแยกขาดจากกัน หากแต่กลับเป็นเหตุเป็นผลหรืออย่างน้อยก็เป็น "ตัวแปรแทรก" (intervening factor) หรือเป็นตัวเร่งปฏิกิริยา (catalyst) อันที่จริง มีนักสังคมวิทยารุ่นบุกเบิกบางท่านเช่น Max Weber ที่ได้สาธิตให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนากระบวนการเปลี่ยนแปลงในมิติศาสนา ในกรณีของสังคมยุโรปที่ต่างเป็นเหตุและเป็นผลต่อกันและกัน ในชั้นหลังนักวิชาการรุ่นปัจจุบัน เช่น P. Bourdieu ก็ได้นำแนวทางดังกล่าวมาพัฒนาให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

กล่าวสำหรับสำนักวัฒนธรรมศึกษา ข้อเสนอเกี่ยวกับ "วัฒนธรรม" ของสำนักนี้ก็คือ มิติวัฒนธรรมนั้นไม่เคยมาตามลำพัง "Stand alone" หากทว่าจะต้องมีมิติอื่นๆ เช่น เศรษฐกิจหรือการเมืองตามหลังมาอยู่ตลอด ด้วยเหตุนี้ นักคิดรุ่นบุกเบิกของสำนักวัฒนธรรมศึกษา เช่น A. Gramsci จึงตั้งคำถามที่ว่า "การเมืองเรื่องวัฒนธรรม" (Cultural Politics) อันหมายถึงปรากฏการณ์ด้านวัฒนธรรมที่มีปัจจัยด้านการเมืองอยู่เบื้องหลัง (ตัวอย่างเช่น การเลือกสัญญาณต่างๆ มาใช้ในพิธีเปิดกีฬาโอลิมปิกของประเทศจีนที่ต้องการแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของจีน) หรือ "เศรษฐกิจเชิงวัฒนธรรม" (Cultural Economy) หรือ "เศรษฐกิจสร้างสรรค์" (Creative Economy) ที่รู้จักกันดีแล้วในปลายศตวรรษที่ 20 อันหมายถึงการผลิตสินค้าด้านวัฒนธรรม (Cultural commodity) ซึ่งแนวคิดดังกล่าว บรรพบุรุษทางความคิดของสำนักเบอร์มิงแฮมสายหนึ่งคือ

สำนักแฟรงค์เฟิร์ต (Frankfurt School) ได้วางรากฐานความคิดเอาไว้ตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 20 ในเรื่อง "อุตสาหกรรมวัฒนธรรม" (Culture Industry) ดังนั้น เมื่อสังคมไทยเปิดรับวัฒนธรรมในเพลงเกาหลีเข้าสู่กลุ่มวัยรุ่นไทย (เป็นมิติทางวัฒนธรรม) เป็นทथุณหน้า เราก็แน่ใจได้ว่า ความชื่นชอบในเพลงเกาหลีนั้นจะต้องมีมิติทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นอุตสาหกรรมเทปเพลง อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว อุตสาหกรรมเครื่องสำอางค์ อุตสาหกรรมการเรียนภาษา อุตสาหกรรมอาหาร ฯลฯ ติดตามมาเป็นกองทัพหลวงอย่างแน่นอน

กล่าวโดยสรุป ในการวิเคราะห์มิติวัฒนธรรมนั้น ทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษาจะต้องพิจารณาไปถึงมิติเศรษฐกิจและมิติการเมืองที่อยู่เบื้องหลังควบคู่ไปด้วยเสมอ

3.4 ความแตกต่างจากสำนักวัฒนธรรมในแวดวงสื่อสารศึกษา สำหรับในแวดวงสื่อสารศึกษานั้น ก่อนหน้าที่สำนักเบอร์มิงแฮมจะนำเสนอแนวคิดนั้น มีสำนักคิดด้านการสื่อสารที่มีความสนใจในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการสื่อสารมาอยู่แล้ว 2 กลุ่ม คือ กลุ่มการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรม (Intercultural Communication) และกลุ่มจักรวรรดินิยมทางวัฒนธรรม (Cultural Imperialism) (ดูรายละเอียดในกาญจนา แก้วเทพ, ศาสตร์แห่งสื่อฯ, 2549) และในระหว่างทั้ง 3 ทฤษฎีที่สนใจความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารกับวัฒนธรรมนี้ มีทั้งจุดร่วมและจุดต่างดังนี้

จุดร่วมระหว่าง 3 ทฤษฎีก็คือ ทั้งหมดล้วนสนใจความสัมพันธ์ระหว่างสังคม/วัฒนธรรม ตั้งแต่ 2 วัฒนธรรมขึ้นไปที่มาพบปะกัน หากทว่าท่าทีต่อการมาพบปะกันระหว่าง 2 วัฒนธรรมนั้นกลับแตกต่างกัน ทฤษฎีการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมเห็นว่า ในทุกๆ วัฒนธรรมจะมีกระบวนการปรับตัว/พัฒนาตัวเองอยู่ตลอดเวลา (adaptive) เพื่อให้ตอบรับกับสภาพความเป็นจริงที่เปลี่ยนแปลงไป วิธีการหนึ่งในการปรับตัวก็คือ การพบปะและแลกเปลี่ยนกับวัฒนธรรมอื่นๆ ดังที่มีข้อเท็จจริงจากประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติในทั่วทุกมุมโลกที่วัฒนธรรมต่างๆ ล้วนมีการพบปะและแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ส่วนผลลัพธ์จากการพบปะแลกเปลี่ยนระหว่างวัฒนธรรมทั้งสองนั้น ก็จะทำให้ทั้งสองวัฒนธรรมเกิดความสมบูรณ์มีมั่งคั่งยิ่งกว่าเดิม (Cultural enrichment) จุดยืนและท่าทีของทฤษฎีการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมจึงสนับสนุนให้มีการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างวัฒนธรรมต่างๆ ตัวอย่างรูปธรรมที่เรารู้จักกันอย่างดีก็เช่น การจัดงานประกวดร้องเพลงระดับอาเซียน การประกวดภาพยนตร์นานาชาติ ฯลฯ

ส่วนท่าทีที่ตรงกันข้ามกับทฤษฎีการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมก็คือ ทฤษฎีจักรวรรดินิยมทางวัฒนธรรม ทฤษฎีนี้มีความเห็นบางส่วนคล้ายคลึงกับสำนักเบอร์มิงแฮมที่ว่า วัฒนธรรมไม่เคยเป็นเรื่องวัฒนธรรมแบบบริสุทธิ์ หากทว่าจะมีผลประโยชน์ทางการเมืองและเศรษฐกิจแอบแฝงอยู่เบื้องหลังเสมอ ดังนั้น เมื่อมีวัฒนธรรม 2 วัฒนธรรมมาพบปะกัน โดยเฉพาะการพบปะกันระหว่างวัฒนธรรมที่ใหญ่กว่า มีอำนาจมีพลังมากกว่า วัฒนธรรมที่ใหญ่กว่านั้นก็จะเข้าครอบงำ/กลืนกินวัฒนธรรมที่เล็กกว่า/มีพลังอำนาจน้อยกว่า ทฤษฎีนี้ก็มีประจักษ์พยานเป็นเหตุการณ์ต่างๆ ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันสนับสนุนเช่นกัน ตัวอย่างเช่น เมื่อวัฒนธรรมอุตสาหกรรมภาพยนตร์ฮอลลีวูดเข้ามาครอบงำสังคมไทย ก็ทำให้อุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทยต้องล้มหายตายจาก หรือเมื่อเด็กไทยอ่านแต่การ์ตูนญี่ปุ่น วัฒนธรรมการ์ตูนไทยก็ไม่สามารถจะเติบโตต่อไปได้ เป็นต้น จุดยืนและท่าทีของทฤษฎีจักรวรรดินิยมทางวัฒนธรรมจึงไม่เห็นด้วยกับการพบปะกันทางวัฒนธรรม เพราะผลลัพธ์สุดท้ายแล้ว วัฒนธรรมใหญ่ก็จะสามารถครอบงำวัฒนธรรมเล็กได้อยู่เสมอ

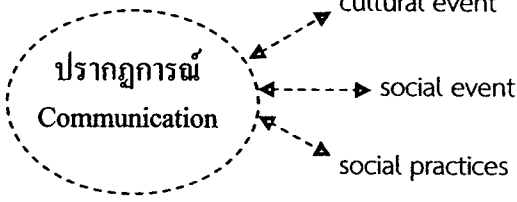
สำหรับจุดยืนและท่าทีของทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษานั้น จะอยู่กึ่งกลางระหว่างทฤษฎีที่กล่าวมาทั้ง 2 กล่าวคือ ทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษาก็มีความเชื่อว่า เบื้องหลังวัฒนธรรมนั้นมีเรื่องของผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองแฝงฝังอยู่เช่นเดียวกับทฤษฎีจักรวรรดินิยมทางวัฒนธรรม แต่ทว่าในการพบกันระหว่างวัฒนธรรมใหญ่กับวัฒนธรรมเล็กนั้น ไม่จำเป็นเสมอไปที่ความสัมพันธ์ระหว่างทั้ง 2 จะมีเพียงด้านเดียวคือด้านของการครอบงำ หากทว่าความสัมพันธ์ระหว่าง 2 วัฒนธรรมนั้นจะมีรูปแบบที่หลากหลายและมีพลวัต เช่น วัฒนธรรมเล็กอาจจะปฏิเสธต่อต้าน คัดจ้าง ต่อรอง แม้กระทั่งตีโต้กลับไป รวมทั้งผลลัพธ์สุดท้ายก็ไม่จำเป็นต้องจบลงด้วยชัยชนะของวัฒนธรรมใหญ่เสมอไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกระบวนการผลิตพลังทางวัฒนธรรมของแต่ละฝ่ายในแต่ละช่วงเวลา กรณีการถูกครอบงำจากการตุนญี่ปุ่นในสังคมไทยก็น่าจะอธิบายได้ด้วยแนวคิดของสำนักวัฒนธรรมศึกษาเมื่อแวดวงการตูนไทยได้พยายามธำรงรักษา รวมทั้งสร้างสรรค์การตูนไทยในรูปแบบใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา

4. แนวคิด "การสื่อสาร" ในวัฒนธรรมศึกษา

ในขณะที่แนวคิดของทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษามีทั้งจุดร่วม และที่สำคัญคือ "จุดต่าง" จากแนวคิดด้านวัฒนธรรมที่เคยมีมาก่อนในแวดวงวิชาการสังคมศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นสาขามานุษยวิทยา สังคมวิทยา คติชนวิทยา ฯลฯ และดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า ปริณพจน์ที่ทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษาได้ให้ความสนใจอย่างมากคือวัฒนธรรมประเภทที่เรียกว่า "วัฒนธรรมประชานิยม" (popular culture) และในโลกสมัยใหม่นี้ สถาบันที่ทำการผลิตและแพร่กระจายวัฒนธรรมประชานิยม (ที่เรียกว่า pop culture) เป็นสถาบันหลักที่สุดก็คือ สถาบันสื่อมวลชน ไม่ว่าจะเป็นสื่อประเภทใด (หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต) และไม่ว่าจะเป็นเนื้อหารายการประเภทใด (ข่าวละคร เพลง เกมโชว์ ฯลฯ) วิถีชีวิต/ชีวิตวัฒนธรรมของคนในสังคมสมัยใหม่จึงมีสถาบันสื่อมวลชนเป็นศูนย์กลางในการผลิตผลผลิตทางวัฒนธรรมประเภทต่างๆ ที่เรียกว่า "Mass-mediated culture" และเป็นวัฒนธรรมที่อยู่ในขอบรั้วแห่งความสนใจของวัฒนธรรมศึกษา

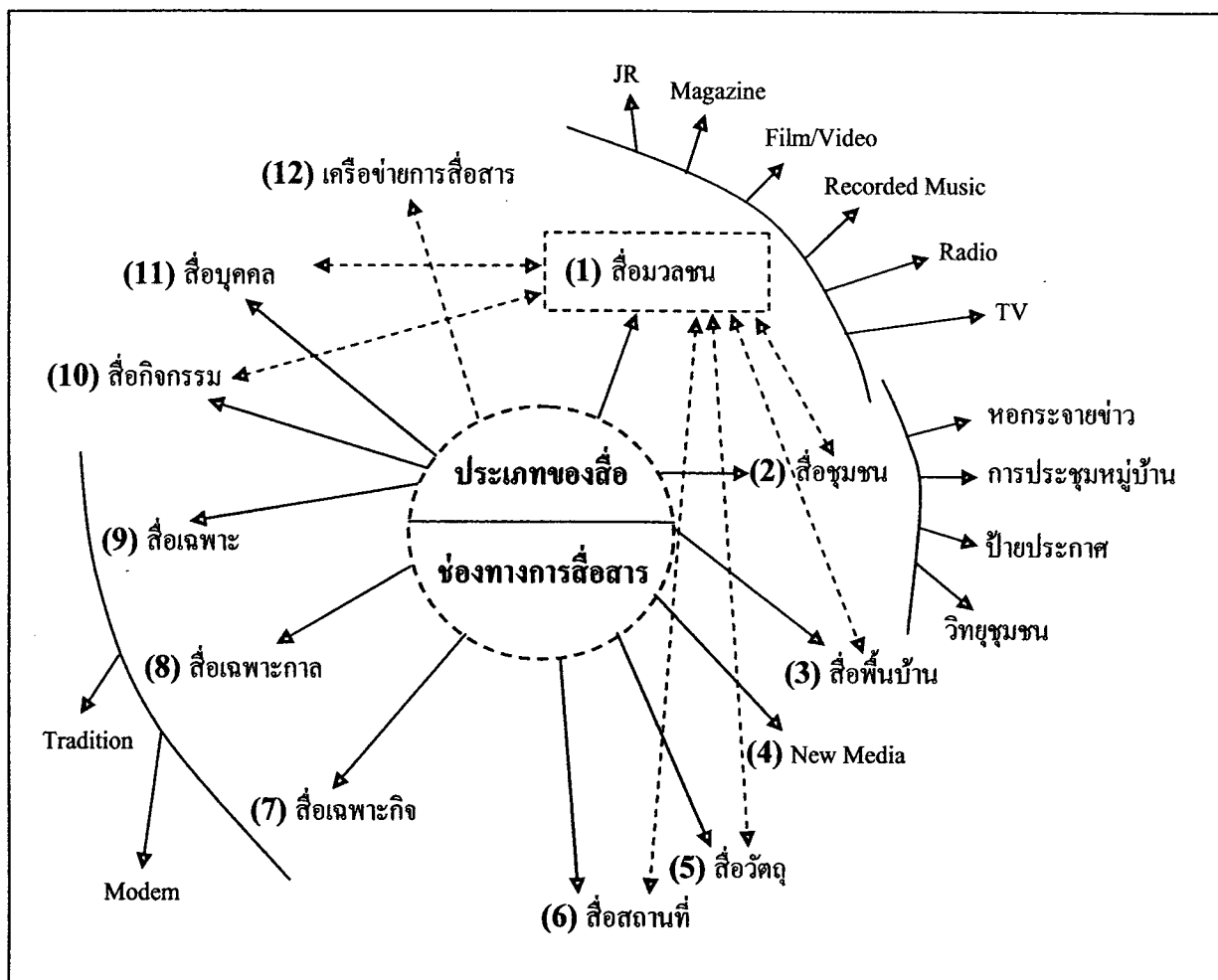
และเช่นเดียวกับบรรยาการในเรื่องการศึกษาวัฒนธรรม ก่อนหน้าที่จะมีสำนักคิดใหม่ เช่น วัฒนธรรมศึกษาเกิดขึ้นมานั้น ในแวดวงสื่อสารศึกษา โดยเฉพาะสื่อของสังคมสมัยใหม่คือสื่อมวลชนนั้น ได้วางรากฐานและสร้างสรรค์องค์ความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวกับ "การสื่อสาร" ขึ้นมาแล้ว ฉะนั้น เมื่อทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษาก้าวเข้ามาเล่นประเด็น "วัฒนธรรมกับการสื่อสาร" ทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษาก็ต้องแสดง "จุดต่าง" ให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า แนวคิดด้านการสื่อสารของวัฒนธรรมศึกษานั้นได้ปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์มาจากเดิมอย่างไรบ้าง

การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ด้านการสื่อสารจากทัศนะเดิมมาสู่ทัศนะใหม่นั้นดังแสดงในตาราง

กระบวนทัศน์	สำนักเบอร์มิงแฮม
ประเภทของการสื่อสาร ① Com = Mass Communication (MC)	① Com = media ทุกประเภท
② สนใจสื่อ → เชื้อพลังโน้มน้าว (Impact) สนใจสาร → Content/Message	② สนใจสื่อ → relation building สนใจสาร → Meaning
③ Transmission Model	③ Ritualistic Model
④ สนใจแต่ปรากฏการณ์ด้านการสื่อสาร	④ สนใจ relation
⑤ มอง MC ด้านบวก/ด้านลบ ด้านเดียว	⑤ มอง MC ทั้งในด้านบวกและด้านลบ

ภาพที่ 4 : เปรียบเทียบทัศนะของการสื่อสารจากกระบวนทัศน์เดิมและใหม่

(1) ประเภทของการสื่อสาร ในทฤษฎีกระแสหลักนั้น เมื่อพูดถึงคำว่า "สื่อ" หรือ "การสื่อสาร" แล้ว โดยทั่วไปมักจะหมายถึงเฉพาะ "สื่อมวลชนสมัยใหม่" (mass communication) ซึ่งจำกัดอยู่เพียงไม่กี่ประเภท ได้แก่ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์/อินเทอร์เน็ต โดยที่สื่อมวลชนสมัยใหม่เหล่านี้เพิ่งจะถือกำเนิดมาได้เพียง 200-300 ปีเท่านั้น หากทว่าในสังคมแต่ครั้งอดีตกาล ได้มี "ระบบการสื่อสาร" ที่ติดต่อประสานสัมพันธ์แลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลความรู้กันมาเป็นเวลานานนับพันๆ ปี ดังนั้น ในกรอบแนวคิดของทฤษฎีวิวัฒธรรมศึกษาเห็นว่า เราจำเป็นต้องขยาย "ประเภทของสื่อ" ออกไปให้กว้างขวางครอบคลุมสื่อทุกประเภท ดังตัวอย่างที่แสดงในภาพ

ภาพที่ 5 : ประเภทที่หลากหลายของสื่อ

นอกจากจะขยายประเภทของสื่อออกไปอย่างกว้างขวางแล้ว สำนักเบอร์มิงแฮมก็ยังมีวิธีการตั้งโจทย์การศึกษาค้นคว้าที่แตกต่างไปจากทฤษฎีกระแสหลักอีกด้วย กล่าวคือ ในขณะที่ทฤษฎีกระแสหลักส่วนใหญ่โดยเฉพาะกลุ่มที่เชื่อในพลังอำนาจของสื่อ (Powerful media) มักจะตั้งคำถามว่า ในการเลือกสื่อแต่ละประเภทไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ เช่น การโน้มน้าวใจ การโฆษณา การปลุกจิตสำนึก การรณรงค์ ฯลฯ ควรจะเลือกใช้สื่อประเภทใด (which media) จึงจะสร้างผลกระทบได้มากกว่า รวดเร็วกว่า ชัดเจนกว่า กว้างขวางครอบคลุมกลุ่มคนได้มากกว่า เป็นต้น แต่ทว่าทฤษฎีวิวัฒธรรมศึกษากลับเห็นว่า สื่อทุกประเภทย่อมมีทั้งจุดเด่น (contribution) และมีทั้งข้อจำกัด (limit) ในตัวเองทั้งสิ้น ซึ่งอาจจะเป็นทั้งข้อเด่น/ข้อจำกัดในเชิงเทคนิค เศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม เช่น สื่อโทรทัศน์แม้จะสร้างผลกระทบในแง่การเข้าถึงคนได้จำนวนมากอย่างรวดเร็ว แต่ก็มียข้อจำกัดเรื่องเวลาและค่าใช้จ่ายที่แพง ดังนั้น ป้ายประกาศกลางแจ้งซึ่งอาจจะมียข้อจำกัดตรงเป็นสื่อตั้งรับ แต่ก็มียราคาถูกใช้ได้นานกว่า ให้ข้อมูลที่สามารถย้อนกลับมาดูได้ เป็นต้น ดังนั้นแทนที่จะเลือกใช้เพียงสื่อประเภทใดประเภทหนึ่ง สำนักวิวัฒธรรมศึกษาจึงเปลี่ยนโจทย์คำถามมาเป็นเรื่อง "จะประสานข้อเด่นและลดข้อด้อยของสื่อแต่ละประเภทมาใช้ร่วมกันได้อย่างไร" (Integration/Convergence of media) หรืออาจจะไม่สนใจ/ไม่เกี่ยงที่จะ "เลือกสื่อ" (เพราะกลุ่มผู้ใช้อาจเป็นกลุ่มที่ไม่มีอำนาจเงิน/อำนาจการเมือง) หากแต่จะรู้จักพลิกแพลงสร้างสรรค์ "วิธีการใช้สื่อ" (Media use)

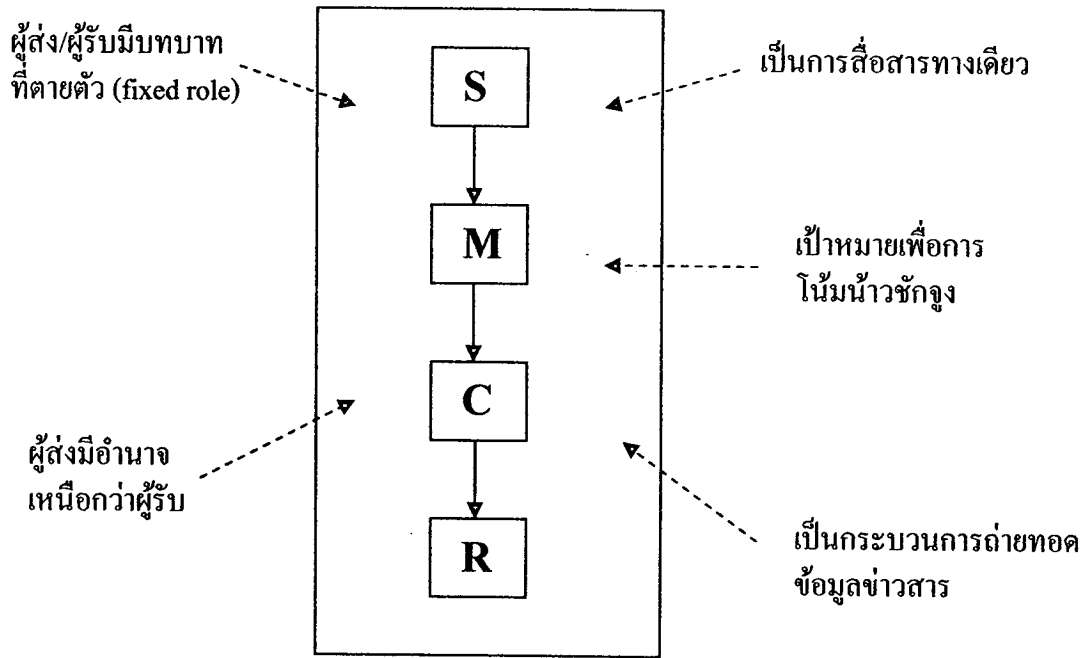
ให้ได้ประโยชน์เต็มที่ได้อย่างไร เช่น จะแปลงสื่อสติกเกอร์ที่เป็น"สื่อตั้งรับ" ให้กลายเป็น "สื่อเชิงรุก" ได้อย่างไร

(2) จุดแห่งความสนใจ (Focus) ในทฤษฎีสื่อสารกระแสหลักโดยเฉพาะในสายสื่อมวลชนระหว่างองค์ประกอบทั้ง 4 ของการสื่อสาร คือ ผู้ส่งสาร ผู้รับสาร ตัวสื่อ และเนื้อหาสารนั้น เนื่องจากความเชื่อในพลังอำนาจของสื่อในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ทฤษฎีสื่อมวลชนกระแสหลักจึงให้ความสนใจแต่ "ตัวสื่อ" มากกว่า "ตัวเนื้อหาสาร" โฟกัสในการค้นคว้าวิจัยยังรวมศูนย์ความสนใจอยู่ในเรื่อง "การเข้าถึงผู้รับสารของสื่อ" (Reach & Accessibility) ปริมาณความถี่ของการเปิดรับสื่อ (Frequency of media exposure) แม้ว่าในขั้นต่อมา คือราวทศวรรษ 1940 จะได้เริ่มมีการให้ความสนใจในเรื่อง "ตัวเนื้อหาสาร" (Content/message) แต่ทว่าก็มีทิศทางเดียวกับโฟกัสของสื่อคือ "ปริมาณความถี่ของการเข้าถึงและเปิดรับสาร" ที่ได้พัฒนามาเป็นวิธีการวิจัยด้านนิเทศศาสตร์คือ "การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงปริมาณ" (Quantitative content analysis)

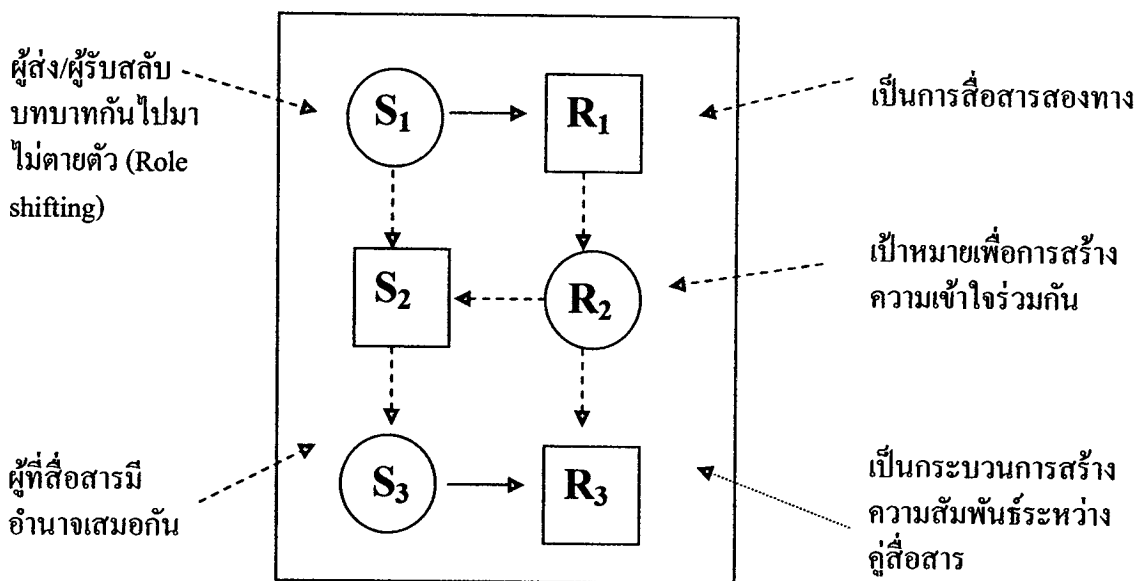
ส่วนเป้าหมายของการใช้สื่อทฤษฎีการสื่อสารกระแสหลักนั้นก็คือ ผู้ส่งสารต้องการที่จะใช้พลังของสื่อโน้มน้าวใจให้ผู้รับสารเห็นคล้อยตาม รู้จักตาม และปฏิบัติตาม (Knowledge-Attitude-Performance) ที่เรียกว่าเป็น "การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าว" (Persuasive communication) ซึ่งเป้าหมายดังกล่าวนี้แตกต่างไปจากเป้าหมายของทุกทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษาที่ทวนกลับมาใช้ความหมายดั้งเดิมของ "การเป็นสื่อกลาง" (medium) คือ การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายผู้ส่งสารและผู้รับสาร (Relation building) (ดังที่แนวคิดเดิมของไทยรู้จักในคำว่า "เป็นแม่สื่อแม่ชัก") ดังนั้น โฟกัสในการศึกษาของทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษาในเรื่องเป้าหมายของสื่อจึงเป็นเรื่อง "การใช้การสื่อสารเพื่อสานสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในรูปแบบต่างๆ" ตัวอย่างที่ชัดเจนคือการเกิดปรากฏการณ์แฟนคลับของสื่อประเภทต่างๆ

ส่วนเรื่องจุดแห่งความสนใจนั้น เนื่องจากในช่วงการก่อตัวของสำนักเบอร์มิงแฮม (ทศวรรษ 1960-1970) นั้น ได้เกิดกระแสการเปลี่ยนคั้งด้านวิชาการมาสู่สายภาษาศาสตร์ (Linguistic Turn) และส่งเสริมให้ศาสตร์บางสาขาเช่น สัญลักษณ์วิทยา (Semiology) ที่ก่อตัวมาตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 20 ได้รับการพัฒนาขึ้นมาอย่างเต็มรูปแบบและส่งอิทธิพลสายหนึ่งมาถึงทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษา ทฤษฎีสัญลักษณ์วิทยานั้นให้ความสนใจกับ "ตัวเนื้อหาสาร" (Message) มากกว่า "ตัวสื่อ" แต่ทว่าก็มีใช้เนื้อหาสารในระดับพื้นผิว (content) เท่านั้น แต่ทว่าได้เจาะลึกลงสู่เรื่อง "ความหมายของสาร" (Meaning of content) มากกว่า อันเป็นแนวทางการศึกษาของทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษาในด้านการสื่อสาร

(3) การปรับเปลี่ยนแบบจำลอง หากใช้ข้อเสนอการแบ่งประเภทแบบจำลองของ J.W. Carey (1992) ที่ได้แบ่งแบบจำลองการสื่อสารออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ แบบจำลองการสื่อสารเชิงถ่ายทอดข่าวสาร (Transmission model) และแบบจำลองการสื่อสารเชิงพิธีกรรม (Ritualistic Model) ที่มีคุณลักษณะที่แตกต่างกันดังที่จะแสดงในภาพต่อไปนี้ เราจะพบว่า ในทฤษฎีการสื่อสารกระแสหลักนั้นมักจะใช้แบบจำลองการสื่อสารเชิงการถ่ายทอดข่าวสารเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ ในขณะที่ทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษาจะปรับเปลี่ยนมาใช้แบบจำลองการสื่อสารเชิงพิธีกรรมเป็นแนวคิดหลักในการวิเคราะห์การสื่อสาร

ภาพที่ 6 : Transmission Model (แบบจำลองเชิงการถ่ายทอดข่าวสาร)

ภาพที่ 7 : Ritualistic Model (แบบจำลองเชิงปริมาณ)

(4) ขอบเขตของการวิเคราะห์ เป็นที่น่าสังเกตว่า ในทฤษฎีการสื่อสารกระแสหลักนั้นมักจะจำกัดขอบเขตของการวิเคราะห์อยู่ใน "กรอบของกระบวนการสื่อสาร" เท่านั้น ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากทัศนะแบบแยกส่วนที่ได้พิจารณาการสื่อสารอย่างเชื่อมโยงกับบริบทแวดล้อมด้านต่างๆ คงพิจารณาอยู่เพียงกรอบ S-M-C-R เท่านั้น งานวิจัยที่ใช้ทฤษฎีกระแสหลักจึงสามารถศึกษาปรากฏการณ์ของ

การสื่อสารโดยไม่ต้องให้ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทของสังคมในแง่มุมต่างๆ เช่น ศึกษาความนิยมของละครโทรทัศน์โดยไม่ต้องอธิบายบริบทสภาพของสังคมไทย เป็นต้น

นี่เป็นจุดที่แตกต่างอย่างยิ่งจากทฤษฎีวิวัฒธรรมศึกษาที่มีทัศนะแบบองค์รวม โดยพิจารณาว่าปรากฏการณ์ด้านการสื่อสารเป็น "ส่วนย่อย" (part) ส่วนหนึ่งจะต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ "ส่วนย่อยส่วนอื่นๆ" รวมทั้งเกี่ยวข้องกับ "ส่วนรวมทั้งหมด" ดังนั้นปรากฏการณ์ด้านการสื่อสารจึงสัมพันธ์กับเหตุการณ์ด้านวัฒนธรรม (cultural event) เหตุการณ์ทางสังคม (social event) และปฏิบัติทางสังคมอื่นๆ (social practice) ความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารกับเหตุการณ์อื่นๆ ในสังคมนั้นจะมีลักษณะ "ซึ่งกันและกัน" กล่าวคือ เหตุการณ์อื่นๆ ในสังคมอาจเป็นต้นกำเนิดของปรากฏการณ์ทางการสื่อสาร ตัวอย่างเช่น ในช่วงเศรษฐกิจไทยขยายตัวอย่างมาก อุตสาหกรรมสื่อก็จะเจริญเติบโต บรรดารายการต่างๆ ในโทรทัศน์ก็จะขยายตัวตามไปด้วย ในทางกลับกันปรากฏการณ์ทางการสื่อสารก็จะส่งผลถึงเหตุการณ์อื่นๆ ในสังคม เช่น การรณรงค์ประหยัดพลังงานในสื่อมวลชนก็จะส่งผลถึงความนิยมใช้รถยนต์คันเล็กๆ ในสังคม เป็นต้น

(5) **ทัศนะที่มีต่อสื่อมวลชน** สำหรับทฤษฎีสื่อมวลชนทั้งปึกของกลุ่มเน้นเสถียรภาพความมั่นคงในระบบ เช่น ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) และปึกของกลุ่มทฤษฎีที่วิพากษ์วิจารณ์ระบบ เช่น ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political economy) แม้ว่าจะมีท่าทีต่อสื่อมวลชนแตกต่างกัน คือด้านบวกและด้านลบ แต่ที่เหมือนกันก็คือ ทั้ง 2 ฝ่ายต่างมีทัศนะเพียงด้านเดียวต่อสื่อมวลชน ทฤษฎีหน้าที่นิยมก็มักจะมองสื่อมวลชนในทางบวกว่าสื่อมวลชนจะเล่นบทบาทเป็นผู้ตอบสนองความต้องการต่างๆ ของสังคม (Social need) ส่วนทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองก็มองสื่อมวลชนในด้านลบด้านเดียวว่า สื่อมวลชนก็คือเครื่องมือแห่งการครอบงำมวลชนของกลุ่มผู้มีอำนาจในสังคม

สำหรับทฤษฎีวิวัฒธรรมศึกษานั้นจะมีทัศนะที่แตกต่างจากกลุ่มทฤษฎีทั้งสองที่กล่าวมา กล่าวคือ ทฤษฎีวิวัฒธรรมศึกษาจะพิจารณาว่า สื่อมวลชนมีทั้งอำนาจในการครอบงำมวลชนตามความต้องการของกลุ่มผู้มีอำนาจ แต่ในอีกด้านหนึ่ง สื่อมวลชนก็มีพลังแห่งการปลดปล่อยมวลชนจากการครอบงำนั้น (liberating power) รวมทั้งสื่อมวลชนก็ยังสามารถเป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับการต่อรอง การต่อสู้ การคัดค้าน การปฏิเสธอำนาจหลักของสังคมที่กลุ่มผู้ที่มีอำนาจน้อยจะเข้ามาใช้งานได้ด้วย ทั้งนี้ทั้งนั้นขึ้นอยู่กับปฏิบัติการทางสังคม (social practice) ของคนแต่ละกลุ่มในสังคม

5. แนวคิดเรื่อง "ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการสื่อสาร"

นอกเหนือจากการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ว่าด้วย "วัฒนธรรม" และ "การสื่อสาร" ที่ได้กล่าวไปแล้ว ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ทฤษฎีวิวัฒธรรมศึกษาสนใจประเภทของวัฒนธรรมที่เรียกว่า "pop culture" ซึ่งมีสื่อมวลชนเป็นศูนย์กลางแห่งการผลิตและผลิตซ้ำวัฒนธรรมประเภทนี้ (cultural production-reproduction) ดังนั้น ทฤษฎีวิวัฒธรรมศึกษาจึงต้องทบทวนความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและการสื่อสารที่เคยมีอยู่ในกระบวนทัศน์เดิม พร้อมทั้งนำเสนอแนวคิดใหม่ดังนี้

ในกระบวนทัศน์เดิมของทฤษฎีทั้งด้านวัฒนธรรมและการสื่อสารนั้นจะอธิบายสถานะของการสื่อสารว่าเป็น "เครื่องมือ" (instrument) ของการถ่ายทอดวัฒนธรรม (culture transmission) ที่สถาบันสังคมอื่นๆ เป็นผู้ผลิต/สร้างสรรค์ เช่น สถาบันศาสนา/วัด สถาบันการศึกษา กลุ่ม/องค์กร วัฒนธรรมต่างๆ ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดปรากฏอยู่ในทฤษฎีหน้าที่นิยมที่ระบุบทบาทหน้าที่หนึ่งของสื่อมวลชนคือการถ่ายทอดมรดกวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น

นัยยะที่สืบเนื่องมาจากการจัดวางสถานะของสื่อมวลชนให้เป็นเพียง "เครื่องมือในการถ่ายทอด" (Instrumental approach) นี้ก็คือ ระดับของความรับผิดชอบของสถาบันสื่อมวลชน กล่าวคือ หากมีความผิดพลาด/เสื่อมโทรม/ปัญหาต่างๆ ทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในสังคม ผู้รับผิดชอบหลัก/จำเลยแรกก็น่าจะเป็นสถาบันต่างๆ ที่เป็นผู้ผลิตสร้างสรรค์วัฒนธรรมนั้นๆ ส่วนสื่อมวลชนนั้นเพียงแต่ทำหน้าที่ "ถ่ายทอด" เท่านั้น

สำหรับทฤษฎีวิวัฒธรรมศึกษากลับมีทัศนะต่อเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการสื่อสาร/สื่อมวลชนที่แตกต่างออกไป กล่าวคือ ทฤษฎีวิวัฒธรรมศึกษาเห็นว่าในโลกสมัยใหม่ที่มีสื่อมวลชนเป็นระบบการสื่อสารหลักของสังคม สื่อมวลชนได้กลายเป็นสถาบันหลักในการผลิตสร้างสรรค์วัฒนธรรมของสังคมเคียงคู่ไปกับสถาบันอื่นๆ เสียแล้ว ที่เรียกว่า "Mass-mediate culture" (วัฒนธรรมที่มีสื่อมวลชนเป็นศูนย์กลาง) ดังนั้น สถานะของสื่อมวลชนจึงมิได้เป็นเพียงแต่ "เครื่องมือถ่ายทอด" เท่านั้น หากทว่าสื่อมวลชนได้ยกสถานะขึ้นมาเป็น "ผู้ผลิต/สร้างสรรค์วัฒนธรรม" (cultural generator) เสียเอง ดังปรากฏการณ์ในชีวิตประจำวันที่สื่อมวลชนได้ผลิต "ภาษาแบบใหม่ๆ " "วิธีคิดแบบใหม่ๆ " "วีรบุรุษ/วีรสตรีใหม่ๆ " ฯลฯ

ดังนั้น นัยยะที่สืบเนื่องตามมาจากการยกระดับสถานะของสื่อมวลชนในมิติของวัฒนธรรมก็คือ ระดับความรับผิดชอบของสถาบันนี้ กล่าวคือ หากมีความผิดพลาดบกพร่องเกิดขึ้นในวัฒนธรรม สื่อมวลชนก็ต้องเป็นจำเลยอันดับแรกในฐานะผู้สร้าง/ผู้ผลิตวัฒนธรรมดังกล่าว